

РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ ТА ЙОГО ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

*А.М.Михайлов, к.е.н, доцент,
Сумський національний аграрний університет*

Останні десятиріччя 20-го сторіччя та початок 21-го сторіччя характеризуються стрімкими зрушеннями в системі міжнародних відносин, швидкими прогресивними тенденціями міжнародної інтеграції, новими принципами господарювання. Світова економіка перетворюється на єдиний організм - це все відбувається під впливом глобалізації, що стосується ресурсів, їх джерел, форм та розмірів господарської еволюції. В цілому, стрімкі інтеграційні процеси можуть характеризуватися як позитивні, що сприяють освоєнню нових територіальних ринків, досягненню ефективної взаємодії постачальників і споживачів продукції, стабілізації національного соціально-економічного розвитку окремої країни.

Для того, що усвідомлювати вплив інтеграційних та глобалізаційних процесів на розвиток окремих секторів економіки країни, слід розуміти характер їх протікання, а також те, в чому ж саме глобалізація виявляється. Узагальнення поглядів багатьох вчених-дослідників, провідних економістів-міжнародників дає підстави до висновку, що, перш за все, у зростанні міжнародної торгівлі й інвестицій, диверсифікації світових фінансових ринків; розширенні світових ринків робочої сили; зростанні ролі ТНК (транснаціональних корпорацій) у світогосподарських процесах; загострені глобальної конкуренції; появі систем глобального (міжнародного) стратегічного менеджменту [1,2,3]. Виходячи із ознак, можемо навести сутнісне наповнення поняття глобалізації, що тлумачиться різними авторами по-своєму.

На думку багатьох вчених, глобалізація - це продукт епохи постмодерну, переходу від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку, формування основ неосферно-космічної цивілізації. [1]. С.В.Фомішин зазначає, що глобалізація економічного розвитку – це об'єктивний процес

підпорядкування напрямків економічного розвитку окремих країн закономірностям та напрямкам розвитку світового ринкового господарства [2]. Ми цілком поділяємо таке розуміння глобалізаційних процесів, що певною мірою підтверджується результатами їх впливу на розвиток аграрного сектора економіки України, що проявляється у різних аспектах. Перш за все, відбувається зростання обсягів зовнішньоекономічної діяльності, саме, експортної діяльності; посилюється різнонаправленість та різновекторність міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством; сільськогосподарське виробництво країни підпорядковується потребам світового ринку та спеціалізується на вирощуванні експортоорієнтованих культур (соняшник, пшениця, кукурудза, соя, ячмінь).

Разом з тим інтеграційні та глобалізаційні процеси зумовлюють певні позитивні можливості і фактори, а також негативні наслідки та результати. На відміну від інтернаціоналізації, що через активізацію міжнародної торгівлі завжди забезпечувала отримання значних дивідендів наймогутнішим країнам, глобалізація означає неминуче підпорядкування національних економік глобальним центрам на умовах останніх [3]. Таким чином, глобалізація стає постійно діючим чинником і внутрішнього, і міжнародного економічного життя – і це необхідно враховувати при формуванні зовнішньоекономічної політики кожної країни, визначенні пріоритетних напрямів міжнародної економічної співпраці.

Це в повній мірі відноситься і до впливу глобалізаційних процесів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору України, яка в останнє десятиріччя характеризується як потужний гравець на світових ринках сільськогосподарської продукції та продовольства. Разом з тим усвідомлюючи вищевикладені характерні особливості глобалізаційних процесів, вибір напрямів міжнародного економічного співробітництва та ймовірних приєднань до різного роду інтеграційних формувань, потребує ретельного зважування ймовірних ризиків та переваг.

Вивчення кон'юнктури на світових ринках сільськогосподарської продукції та продовольства свідчить про те, що Україна, особливо, після набуття членства в СОТ, стрімко входить до числа основних гравців у світовій торгівлі аграрною продукцією. Втім визначення перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі країни в контексті реалізації різних векторів її міжнародної інтеграції потребує, на нашу думку, здійснення порівняльного аналізу основних соціально-економічних показників України та основних визначених міжнародних інтеграційних угруповань: Європейського Союзу та Митного союзу (табл..1).

Таблиця 1.

**Порівняння окремих соціально-економічних показників України,
МС та ЄС***

Показники	МС	ЄС	Україна
Населення, млн	168,6	502,1	45,2
ВВП на одну особу, тис. дол. США	10,9	33,0	6,5
Площа сільгоспугідь, млн. га	433,3	186,5	41,3
Площа ріллі, млн. га	151,0	107,4	32,5
Виробництво:			
Зернові, млн тонн	92,5	292,8	56,3
Врожайність, ц/га	21,0	51,5	37,5
Олійні, млн тонн	4,9	14,1	4,5
Урожайність, ц/га	4,2	8,3	6,7
Молоко, млн тонн	43,3	149,7	10,8
Надій, кг	3146	6461	4175
Експорт аграрної продукції, млрд дол.	14,7	521,0	12,7
в т.ч. на 1 га ріллі, дол.	97,4	4851,0	390,8

Джерело: [4]

Дані таблиці 1 віддзеркалюють передумови розвитку зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі та показують, що

Україна, обробляючи 32,5 млн. га ріллі (що становить п'яту частину ріллі країн Митного союзу), експортує в розрахунку на один га в чотири рази більше аграрної продукції, а ніж країни Митного союзу, що підтверджує її значний експортний потенціал. Разом з тим за рівнем створення ВВП в розрахунку на одну особу, Україна значно поступається як країнам Європейського, так і країнам Митного союзу. Слід зазначити, що розвиток аграрного сектору Європейського Союзу, зокрема, рівень забезпеченості населення продовольством, а також трансформація Європейського Союзу із постійного імпортера в стабільного експортера, відбувся завдяки приєднанню до нього нових членів, а також завдяки формуванню та реалізації Спільної аграрної політики (САП).

Слід зазначити, що вітчизняний аграрний комплекс щороку посилює свою присутність на світових агропродовольчих ринках. Окрім того, аграрний сектор є одним із визначальних секторів економіки країни, що забезпечує надходження валютних коштів. Зокрема, у 2015 році аграрний сектор забезпечив третину валютних надходжень країни, що перетворює його в потужний локомотив розвитку інших галузей національного господарства [5].

Для характеристики динаміки розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору країни слід зазначити, що в порівнянні частка агропродовольчої продукції у структурі загальнонаціонального експорту зростає з 19% (9,8 млрд дол. США) у 2010 р. до 30% (16,7 млрд дол. США) у 2014 р. Станом на кінець грудня 2013 р. Україна експортувала продукції агропромислового комплексу (АПК) майже на 15 млрд. дол. США, що становило більше 25% від загального експорту України.

Окрім постійно позитивного зовнішньоторговельного сальдо країни від торгівлі агропродовольчою продукцією упродовж останнього десятиріччя, Україна стрімко входить в топ-основних гравців-експортерів на світовий ринок за окремими видами товарів. Так, за обсягами експорту пшениці м'якої Україна в 2014 р вийшла на шосте місце серед провідних експортерів світу (11 млн тонн), а за обсягами олії соняшникової (4,3 млн тонн) – зайняла перше місце. В

2014 р. Україна на світових ринках займала також 3-є з експорту кукурудзи (18 млн тонн), 4-є з експорту ячменя (2,7 млн тонн), 7-є з експорту сої (2 млн тонн), 8-є з експорту м'яса птиці (170 тис тонн) [6]. Аграрний сектор навіть за умов світової фінансово-економічної кризи забезпечував позитивне зовнішньоторговельне сальдо у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією. За обсягами експорту українські аграрії вже давно випередили такі традиційні експортні галузі, як машинобудування і хімічну промисловість. Зокрема, вітчизняний агрокомплекс вже кілька років поспіль демонструє стійке зростання поставок своєї продукції за кордон. Нарощуючи пропозиції на зовнішньому ринку, аграрний сектор України в сфері міжнародної економічної співпраці зумовлює зниження світових цін на продовольство та розв'язує загострення проблеми світової продовольчої безпеки.

Втім аналізуючи товарну структуру експорту аграрного сектору України, слід вказати на її сировинну спрямованість: переважаючими є товари, що мають незначну додану вартість. Товарний асортимент, який пропонується на світові ринки, є дуже звуженим і, в основному, складається із зернової продукції. Тому можемо говорити про певний диктат світового ринку на спрямованість та спеціалізацію сільськогосподарського виробництва України, що виражається структурою сільськогосподарських угідь, що зайняті під основними сільськогосподарськими культурами (табл..2).

Представлені дані табл..2 підтверджують вплив глобалізаційних процесів у світовій економіці на розвиток аграрного сектору України через підпорядкування спеціалізації сільського господарства потребам світового ринку. Це проявляється тим, що в структурі посівних площ країни спостерігається значна трансформація шляхом зменшення посівів кормових культур у 4–5 рази, з одночасним збільшенням майже у 3 рази питомої ваги посівів технічних культур, а саме соняшнику, частка посівів якого досягає майже 19 відсотків щороку, що перевищує науково обґрунтовану норму (10–12 %) майже вдвічі. Аналізуючи представлені дані можна зазначити, що для більшості товаровиробників притаманним є порушення науково обґрунтованих

норм господарювання, переважаюче вирощування монокультур. Слід також вказати на значне розширення у структурі посівних площ енергомістких культур (соняшнику, кукурудзи, сої, цукрового буряку тощо), що вимагає від товаровиробників вдаватися до вирощування їх як монокультури, не дотримуючись послідовності та чергування основних культур та попередників, а це зумовлює заселення полів шкідниками та супутніми бур'янами, що знижує урожайність, зумовлює використання додаткових засобів захисту рослин та призводить до забруднення ґрунтів.

Таблиця 2.

**Динаміка структури посівних площ, зайнятих під основними
сільськогосподарськими культурами в Україні**

Показник	1990	1995	2000	2005	2010	2014	2014 р. до 1990 р. +,-
Усього земель, млн. га	60,35	60,35	60,35	60,35	60,35	60,35	0
Посівна площа с.-г. культур, тис.га	32,41	28,11	27,17	26,95	27,67	27,80	-4,61
в т. ч. зернові та зернобобові культури	14,58	14,22	13,65	15,09	15,72	15,45	0,87
технічні культури	3,75	4,0	4,19	7,30	7,44	7,85	4,1
з них: цукровий буряк	1,61	0,95	0,86	0,50	0,53	0,46	-1,15
соняшник	1,64	2,87	2,94	4,57	4,74	5,19	3,55
кормові культури	12,00	8,33	7,06	2,60	2,48	2,48	-9,52
Рівень освоєності, %	69,6	69,5	69,3	68,9	68,9	68,8	-0,8
Рівень розораності, %	79,5	78,1	77,9	78,1	78,2	78,3	-1,2
Структура посівних площ, %							
а) зернові та зернобобові культури	45,0	48,5	50,2	56,0	56,8	55,6	10,6
б) технічні культури	11,6	13,2	15,4	27,1	26,9	28,3	16,7
з них: цукровий буряк	5,0	3,2	3,2	1,9	1,9	1,6	-3,4
соняшник	5,0	7,3	10,8	17,0	17,1	18,7	13,7
в) кормові культури	37,0	30,1	26,0	9,6	9,0	8,9	-28,1

Джерело: Держкомстат [4]

Можемо стверджувати, що упродовж останніх десятиріч основні сільгосптоваровиробники демонстративно нехтують дотриманням вимог раціонального землекористування та сівозмін, що, безумовно, негативно

впливає на екологічний стан земель, зумовлює виснаження ґрунтів шляхом зниження якісних характеристик (зокрема, вміст гумусу) сільськогосподарських земель.

Певним підтвердженням впливу світового господарства та глобалізаційних процесів на розвиток аграрного сектора України можемо представити дані про співвідношення основних галузей сільського господарства у структурі валової продукції (табл..3).

Таблиця 3.

**Частка продукції рослинництва і тваринництва
у виробництві валової продукції сільського господарства
(у відсотках)**

Роки	Усі категорії господарств			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	валова продукція	у тому числі		валова продукція	у тому числі		валова продукція	у тому числі	
		рослин- ництва	тварин- ництва		рослин- ництва	тварин- ництва		рослин- ництва	тварин- ництва
2010	100,0	64,3	35,7	100,0	71,4	28,6	100,0	57,6	42,4
2011	100,0	69,9	30,1	100,0	76,5	23,5	100,0	62,8	37,2
2012	100,0	67,3	32,7	100,0	73,1	26,9	100,0	61,4	38,6
2013	100,0	69,9	30,1	100,0	75,8	24,2	100,0	63,0	37,0
2014	100,0	70,7	29,3	100,0	75,9	24,1	100,0	64,2	35,8
2015	100,0	70,3	29,7	100,0	75,4	24,6	100,0	64,1	35,9

Джерело: Держкомстат [4].

Дані табл..3 показують, що частка продукції рослинництва в структурі валової продукції сільського господарства, що виробляється усіма категоріями господарств, становить 70,3 відсотки. Разом з тим, якщо проаналізувати виробництво продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення, можна зазначити, що вони стрімко відмовляються від виробництва продукції тваринництва і виробляють те, що можна продати дорожче, що потребує менше витрат, не вимагає довготривалих інвестицій, що диктує світовий ринок – продукцію рослинництва. Навіть господарства

населення – представники сільської місцевості, що характеризуються старінням та відтоком робочої сили, відмовляються від галузі тваринництва, і за останні шість років знизили частку продукції тваринництва майже на сім відсоткових пунктів.

Зростання світових цін на сільськогосподарську продукцію, а також нарощування фізичних обсягів виробництва рослинницької продукції, забезпечило підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь та дозволило певним чином стабілізувати фінансовий стан в галузі (табл..4).

Таблиця 4

Валова продукція сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (у постійних цінах 2010 р.,) тис.грн

Роки	Усі категорії господарств			У тому числі					
				сільськогосподарські підприємства			господарства населення		
	валова продукція	з неї		валова продукція	з неї		валова продукція	з неї	
		рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва
2010	525,5	337,9	187,6	440,5	314,7	125,8	641,9	369,8	272,1
2011	632,8	442,4	190,4	574,0	439,0	135,0	711,8	447,0	264,8
2012	608,4	409,7	198,7	541,7	396,0	145,7	697,3	428,0	269,3
2013	691,4	483,6	207,8	653,9	495,5	158,4	741,9	467,4	274,5
2014	708,3	500,6	207,7	688,0	522,1	165,9	735,2	472,2	263,0
2015	674,0	474,0	200,0	648,6	489,3	159,3	707,9	453,5	254,4

Джерело: Держкомстат [4].

Дані табл..4 свідчать про підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь, що виражено вартістю валової продукції сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у постійних цінах 2010р. Беззаперечний вплив на ці показники має зростання виробництва продукції рослинництва, як більш ліквідної та такої, що не

потребує тривалого інвестування. Вчені зазначають, що обмежений доступ до банківських кредитів та дефіцит якісного елеваторного господарства для зберігання зерна, потреба в якому оцінюється приблизно у 21 млн. т змушує переважну більшість сільськогосподарських товаровиробників відразу реалізовувати від 80 до 100 % нового врожаю. Таким чином забезпечується доступ до оборотного капіталу та відбувається переважним чином внутрішнє самофінансування з прибутку і заощаджень [7].

Характеризуючи регіональні аспекти розвитку сільського господарства та оцінюючи частку та місце регіонів у загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства у 2015 році, зазначимо, що Сумська область в цілому за обсягами виробництва продукції сільського господарства знаходиться на 13-му місці, виробляючи 4,1 відсотки від загального обсягу виробництва в країні; за обсягами виробництва продукції рослинництва – на 12-му місці, а за обсягами виробництва продукції тваринництва – на 18-му місці серед 24 областей України. Серед топ-п'яти лідерів – виробників сільськогосподарської продукції в Україні знаходяться: Вінницька, Полтавська, Дніпропетровська, Харківська та Черкаська області. Серед аутсайдерів за обсягами виробництва сільськогосподарської продукції в 2015 р. відповідно: Закарпатська, Луганська, Чернівецька, Івано-Франківська та Волинська області [4].

Наступною характерною рисою прояву впливу інтеграційних та глобалізаційних процесів у світовій економіці на аграрний сектор України є злиття та поглинання суб'єктів господарювання, входження в аграрний сектор ТНК, формування великотоварних аграрних структур (агрохолдингів) та все посилююче панівне їх господарювання в сільському господарстві.

Слід зазначити, що в 2013 р. агрохолдингами було вироблено 21,3% аграрної продукції в Україні, 46% - господарствами населення, 32,7% - іншими сільгоспвиробниками [8]. У рейтингу ТОП-100 сільськогосподарських підприємств за обсягом площ, які знаходяться в їх оперативному управлінні, перша десятка включає компанії, які контролюють 150-670 тис. га

сільськогосподарських угідь. При цьому в управлінні 10 найбільших агрохолдингів України загалом знаходиться близько 7,5% сільськогосподарських угідь України. Останні місця у цьому рейтингу займають компанії, що контролюють близько 10 тис. га земель кожна, однак їх також слід вважати досить потужними сільськогосподарськими виробниками [7,с.10].

Варто зазначити, що процеси злиття та поглинання і як наслідок утворення вертикально та горизонтально інтегрованих суб'єктів господарювання (в тому числі, і в аграрному секторі економіки України), є ознакою та результатом міжнародного поділу праці. Сукупний світовий попит через розвинену ринкову інфраструктуру визначає напрями розвитку господарської діяльності, саме тому аграрні холдинги концентрують значні фінансові ресурси під своїм контролем, мають вихід на експортні ринки, більш потужний доступ до технологій та політичний вплив на місцевому і національному рівнях. Крім того, досить часто серед акціонерів таких підприємств представлені потужні міжнародні компанії, що надає їм додаткових переваг у лобіюванні на міжнародному рівні.

Проте, глобалізаційні процеси зумовлюють також, хоч і поодинокі ще, входження вітчизняних товаровиробників в іноземні підприємства, зайняття стійких та надійних позицій на світових ринках продовольства. Також і серед найбільших агрохолдингів світу присутні і українські компанії. За результатами аналізу публічних даних, проведеного членом ради директорів ДК «Зерно UA» Андрієм Друзяком, в топ 10 найкрупніших підприємств світу увійшли дві з половиною українські компанії (таблиця 5). Чому? Тому що UkrLandFarming та «Кернел» - чисто українські, та одна – інвестиційна, NCH Capital, що володіє земельним банком в Україні та в Росії», — пояснив він [9].

Також він зазначає, що найбільші світові компанії, представлені в табл.5, орієнтовані на виробництво продукції рослинництва, займаються, в основному, вирощуванням, переробкою, транспортуванням та експортом зернових та олійних культур. Щодо українських компаній, які входять в топ-10, то вони є не

тільки виробничими площадками, а й потужними торгівельними домами, що впливають на цінову політику трейдерів у Причорноморському регіоні та можуть розхитувати ринок як в сторону «мінус», так і в сторону «плюс», і найвірогідніше будуть і надалі нарощувати свої земельні активи.

Таблиця 5.

Топ-10 латифундистів світу, станом на 01.01.2014 р.

№	Назва компанії	Площа земельного банку
1	<u>Beidahuang Group</u>	5 400 тис.га
2	Иволга - холдинг	1 500 тис.га
3	<u>КазЭкспортАстык</u>	1 000 тис.га
4	El Tejar	1 000 тис.га
5	<u>Cresud</u>	1 000 тис.га
6	NCH Capital	800 тис.га
7	<u>Агроцентр Астана</u>	700 тис.га
8	<u>UkrLandFarming</u>	670 тис.га
9	Группа Разгуляй	500 тис.га
10	<u>Кернел Групп</u>	420 тис.га

Джерело: за даними [9].

Глобалізаційні виклики в аграрному секторі України проявляються також у концентрації земельних ресурсів у сільгосподарів-виробників. Серед найпотужніших аграрних холдингів України (за обсягом земельного банку в оперативному управлінні) слід виділити: "Укрлендфармінг", NCH, "Кернел Групп", "Миронівський Хлібопродукт", "Українські аграрні інвестиції", "Астарта-Київ", "Мрія Агрохолдинг", "HarvEast", "Агротон".

У свою чергу, ранжування аграрних холдингів за виручкою, яку вони отримали у першому півріччі 2014 р., дещо не співпадає з наведеним ранжуванням за розміром їх земельного банку, що може бути пояснено суттєвими відмінностями у видах діяльності, що здійснюють агрохолдинги, а також відмінностями у їхніх бізнес-моделях, стилях управлінського та операційного менеджменту. Більше того, як зазначають інші експерти, великий – не означає, що ефективний, швидше навпаки [10]. Видання Forbes свідомо всі ці роки не публікувало рейтинг найбільших агрохолдингів по розміру земельного банку. Традиційний підхід (площа земель в обробітку) при

складанні агрорейтингу не є коректним, оскільки неправомірно ранжувати компанії, орієнтуючись на актив, який їм не належить (через офіційну відсутність ринку сільськогосподарських угод), а перебуває в довгостроковій оренді.

Експерти Forbes застосовують методику на основі EBITDA (скор. від англ. Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization) для розрахунку аналітичного показника, що дорівнює обсягу прибутку до вирахування витрат за відсотками, сплати податків та амортизаційних відрахувань. Це розповсюджений показник ефективності в розрахунку на один гектар в аграрному бізнесі. Врожайність, затрати на один гектар та переважання в структурі посівів найбільш рентабельних культур – ключові фактори, що впливають на EBITDA рослинницької компанії. Ряд холдингів – лідерів серед крупних латифундистів зайняли останні місця у рейтингу, а бо взагалі не потрапили до нього.

Наприклад, компанія «Кернел» Андрія Веревського за результатами маркетингового року отримали 85доларів США з 1 гектару. Такий результат пояснили несприятливими погодними умовами, врожаєм нижче очікуваного та волатильністю цін. Для виправлення ситуації у квітні 2013 р. компанія «Кернел» придбала «Дружбу-Нова» - одну з найбільш ефективних в аграрному секторі. Завдяки застосуванню науково-обґрунтованих підходів в обробітку ґрунту, інноваційних технологій та нарощуванню нематеріальних активів в структурі власності, ця компанія отримувала 800-900 доларів США EBITDA з одного га. Передбачалось, що, розповсюджуючи її досвід на усі свої поля, «Кернел» значно підвищить ефективність рослинництва. Втім, землеробство не в пріоритеті діяльності в компанії «Кернел» та займає незначну частку в структурі його бізнесу.

Лідером за врожайністю зернових серед українських компаній є «Сварог Вест Груп», що обробляє 80 тис. га земель, та може вважатися не тільки найбільш продуктивним агрохолдингом, але і самим ефективним:

рентабельність рослинництва в 1,5 рази перевищує показники більшості інших крупних компаній [10].

Наступною характерною рисою інтеграції аграрного сектору України в світове господарство та відчуття впливу глобалізаційних процесів є ступінь його залученості на світові ринки сільськогосподарської продукції та продовольства за рахунок експорту сільськогосподарської продукції з України.

Серед ТОП-10 найбільших експортерів зернових у першій половині 2013/2014 маркетингового року лідувала компанія "Нібулон", також до першої десятки увійшли "Кернел" – четверта позиція, "Cargill" – п'ята та інші (Табл. 6).

Таблиця 6.

ТОП-10 українських експортерів зерна, перша половина 2013/2014

№	Компанія	Частка в загальному експорті
1.	Нібулон	13,1%
2.	Державна продовольчо-зернова корпорація	9,6%
3.	Луи Дрейфус Україна	9,3%
4.	Кернел	7,3%
5.	Cargill	4,8%
6.	Бунге	4,4%
7.	АС.Топфер Инт. Украина	4,0%
8.	Серна	3,2%
9.	Райз	2,3%
10.	Агротрейд-Експорт	2,4%

Джерело: за даними [9].

Дослідження показують, що основними експортерами сільськогосподарської продукції є агрохолдинги, а також посередницькі торгові підприємства (зернотрейдери), які часто засновані іноземними компаніями. Дуже важливим для формування значних експортних партій зернової продукції є наявність високорозвиненого елеваторного господарства, що здійснює відповідну підготовку зерна до світових вимог за якісними характеристиками.

На сьогодні найбільшими власниками елеваторів є: "Кернел", "Glencore", "Нібулон", "МХП", "Укрлендфармінг". Не дивлячись на те, що упродовж останніх років учасники аграрного ринку активно інвестують у розбудову логістики, в Україні спостерігається дефіцит елеваторів, що часто змушує дрібних виробників реалізовувати зерно за заниженими цінам або платити не виправдано високі тарифи за його зберігання. Отже, враховуючи вище зазначені показники, можна виділити чотири основні агрохолдинги, що входять до ТОП-5, як за обсягом оброблюваних земель (за виключенням "Нібулон"), так і за об'ємом отриманої виручки, а саме: "Укрлендфармінг" (О.Бахматюк), "Кернел" (А.Вереvський), "Миронівський хлібопродукт" (Ю.Косюк) та "Нібулон" (О.Вадатурський). Більш того, ці компанії є лідерами в окремих сегментах ринку АПК, на яких вони спеціалізуються.

Характеризуючи в цілому процеси стрімкого формування великих аграрних холдингів, можна виділити певні етапи їх розвитку:

- погіршення фінансового стану великої кількості дрібних господарств у зв'язку з початком глобальної фінансової кризи 2007-08 рр. спричинило хаотичну концентрацію капіталу та їх об'єднання;
- наступний етап об'єднання капіталів, земельних ресурсів з одночасною відмовою від нерентабельних видів виробництва (переважним чином, знищення тваринницької галузі, спеціалізація тільки на рослинництві);
- на сьогодні великі агрохолдинги утримуються від кардинальної реорганізації активів, особливо, в умовах відтермінування земельної реформи.

Єрмолаєв А. та інші експерти наводять основні фактори, що сприяли появі великих агрохолдингів в Україні, на прикладі чотирьох найбільш успішних (Укрлендфармінг, Кернел Груп, «Миронівський хлібопродукт», «Нібулон») [7,с.12-14]. Визначальними вони вважають:

- політичні зв'язки на початковому етапі формування холдингу;
- базовий актив, що став основою формування холдингу;
- консолідація активів та земель агрохолдингами упродовж досить короткого періоду часу;

- використання передових технологій;
- наявність власних потужностей із збереження та експорту продукції;
- доступ до ринків збуту продукції;
- доступ до ринків капіталу агрохолдингів, де передувала активна робота з переведення їх на міжнародні стандарти роботи.

Наслідком цих та інших чинників, з року в рік намітилася стійка тенденція до збільшення частки аграрної продукції в структурі експорту країни (на жаль, з досить незначною часткою доданої вартості). Продукція сільського господарства і харчової промисловості формує значну частину українського експорту. За 2014р. експортовано продукції сільського господарства і харчової промисловості на 16,7 млрд. дол. США (на 0,3 млрд. дол. США менше, ніж за 2013р.), що становить 30,9% вартості експорту України (проти 27,1% у 2013р.) .

Частка країн ЄС складала 26,8% вартості експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості України, або 4,8 млрд. дол. США (відповідно 26,4% та 4,5 млрд. дол. США у 2013р.) [11].

У 2014р. було імпортовано сільськогосподарської продукції і продовольства на 6,1 млрд. дол. США (на 2 млрд. дол. США менше, ніж у попередньому році). У вартісній структурі імпорту країни частка даної продукції склала 11,2% (у 2013р. – 10,5%).

Дуже важливим для розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору країни є реалізація євроінтеграційних прагнень України та повномасштабне запровадження всеохоплюючої Угоди про Зону вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС, що почала діяти з 01.01.2016 р. та яка є економічною частиною політичної угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. У рамках цієї Угоди передбачається запровадження нового формату здійснення експортно-імпортних операцій, орієнтованого на лібералізацію торгівлі та сприяння аграрного експорту. Головною метою цієї Угоди є активізація українського агропродовольчого експорту шляхом нарощування конкурентних переваг продукції, яка б характеризувалася високим рівнем переробки та значною часткою доданої вартості. Європейський Союз запровадив безмитні

тарифні квоти для 36 видів товарів. За окремими товарами (яловичина, свинина, баранина, м'ясо птиці, яйця, молоко, вершки, йогурти, зернові, висівки, мед, цукор, крохмаль, гриби, часник, солод, виноградний та яблучний соки, вершкове масло, цигарки, етанол тощо) встановлені додаткові обсяги. Слід зазначити, що Україна також ввела тарифні квоти для трьох видів товарів та передбачила додаткові обсяги для двох (свинина; м'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці; цукор). Для вітчизняних товаровиробників дещо незрозумілим та зовсім новим є порядок здійснення експортно-імпортних операцій з Європейським Союзом. Втім використання тарифних квот відбувається за двома алгоритмами: а) “перший прийшов, перший отримав”. Для визначених товарних ліній квоти надаються в міру подання заяв і появи товару на кордоні;

б) через систему імпортних ліцензій (для обмеженого переліку товарів імпортер з ЄС повинен отримати ліцензії у відповідних органах ЄС) [12].

Слід зазначити, що Україна втратила досить ємкий, зрозумілий та давно відомий ринок продовольства в Росії, що змусило аграрний сектор країни освоювати нові ринки, пропонуючи якісну вітчизняну сільськогосподарську продукцію та продовольство. 2015 рік став роком пошуку альтернативи експорту для продукції аграрного сектору. Як зазначає О.Павленко, розвиток експорту сільськогосподарської продукції – це ключ до успіху України в цілому [13].

Насамперед експорт генерує розвиток галузі та нові робочі місця, що надзвичайно важливо для забезпечення стабільності в державі. По-друге, встановлення добрих, міцних і взаємовигідних відносин з іншими країнами нам лише на руку. За результатами аналізу динаміки зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією, можна зауважити, що за 7 місяців 2015 р. Україна отримала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі в АПК - \$5,6 млрд.. Зокрема, експорт аграрної продукції склав \$7,7 млрд, або 35,7% від загального експорту України, а імпорт – \$2,2 млрд, або 10,5% від загального імпорту країни. Безперечно, слід визнати, що у вартісному виразі у порівнянні з аналогічним періодом 2014 р. відбулося зменшення експорту сільськогосподарської продукції на 16,8%, а імпорту – на 45,5%. Це зумовлено

змінюю світових цін на основні види експортної продукції. В цілому, падіння світових цін на зернові відбулося на 24 відсотки. За даними ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН), індекси продовольчих цін, зокрема на зерно в 2015 р., були найнижчими за останні п'ять років. Відповідно, продавши на експорт пшениці за січень-липень 2014 р. 3,3 млн тонн, було отримано \$815 млн, то за аналогічний період 2015 р., при зростанні кількості експорту на 12%, до 3,7 млн тонн, виручка становила лише \$696 млн.

Втрата російського ринку зумовила зниження обсягів експорту продукції тваринного походження та кондитерської продукції, тобто, продукції з високим рівнем доданої вартості, що відбилося на виручці від експорту. Наступним чинником, що спричинив деяке зниження експорту, є те, що українці почали віддавати перевагу у споживанні переважно українській продукції. Адже значні обсяги її експорту доводять високу якість та безпечність, що користується попитом на світовому ринку. Зростання внутрішнього попиту на окремі види продукції зумовлює зростання їхньої ціни, а отже, виробникам значно вигідніше реалізовувати власну продукцію на внутрішньому ринку, ніж експортувати [13]. Зростаючий внутрішній попит причиняє зниження обсягів експорту.

Свідченням позитивного розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору України є те, що позитивне сальдо тримається і навіть зросло майже на 5%. Найвагомими чинниками позитивного сальдо сільськогосподарської продукції залишаються обсяги експорту зернових культур – 39,9%, олії – 23,7% та насіння олійних культур – 7,5%. Вперше за останні роки на особливу увагу заслуговує цукор, експорт якого 2015 р. порівняно з 2014 р. зріс майже у 100 разів (!) – з \$361 тис. до \$37,7 млн. Значно збільшився експорт жиру свиней та птиці – з \$27 тис. до \$3,8 млн. Пожвавлення стосується і таких продуктів, як соя (на 72,2%) та свинина (більш ніж у 5 разів). Водночас зменшився експорт олії соняшникової (на 22,1%), кукурудзи (на 7,5%), сирів, в основному, через ембарго до Росії (на 88,3%; на \$97 млн),

хлібобулочних, кондитерських виробів (на 49,7%; на \$69,9 млн), соків фруктових (на 47,5%) та ячменю (на 13,2%) [13].

Характеризуючи імпорту продукції та продовольства Україною, то можна виявити деякі позитивні тенденції: деяке скорочення імпорту, що дає підстави говорити про реалізацію політики імпортозаміщення. Так, за підсумком січня-липня 2015 року імпорту зменшився на 45,5%, до \$2,16 млрд., втім, це зумовлено також значним зниженням платоспроможності українського споживача. Найбільшу питому вагу в структурі імпорту основних видів продукції аграрного сектора мають: плоди, горіхи та цедра (11,9%); тютюн та вироби з нього (10,6%); риба, ракоподібні та молюски (6,6%); зернові злаки (6,4%); кава, чай, прянощі (5,1%); шоколад, какао (4,5%); олія (3,2%); м'ясо та субпродукти (2,4%).

Глобалізація світової економіки «втягує» Україну у світовий простір, змушує постійно шукати та освоювати нові ринки для міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією. Географічна структура зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектора України за результатами 2015 р. виглядає

таким чином:

- Країни Азії – 46,6% (\$3,6 млрд);
- Країни ЄС – 25,3% (\$1,96 млрд);
- Африканські країни – 14% (\$1,08 млрд);
- Країни СНД – 11,1% (\$0,86 млрд);
- США – 0,3% (\$0,027 млрд);
- Інші країни – 2,7% (\$0,2 млрд) [13].

Можна стверджувати, що за підсумками експортно-імпоротної діяльності, навіть за несприятливих світових цін, українські аграрії поступово розширюють ринки збуту, компенсуючи втрату ринку РФ.

Ми в повній мірі розділяємо застереження вчених про те, що в умовах посилення інтеграційних процесів та глобалізаційних викликів, окремої уваги потребує питання стандартизації якості агропродовольчої продукції [14]. Якщо вітчизняні товаровиробники будуть орієнтуватися на довготривалу перспективу

світового лідерства та тримання стійких позицій на світових ринках продовольства, а також використання наданих переваг Європейським Союзом щодо входження на європейський ринок, то всі зусилля мають бути спрямовані на підтвердження якості процесу виробництва та якості сільськогосподарської продукції. Нехтування цією вимогою може залишити українських аграріїв поза плином часу.

Таким чином, інвестиції є важливим чинником запровадження інноваційних технологій, розвитку сільськогосподарського виробництва та формування високої конкурентоспроможності його продукції [15]. Розвиток світогосподарських зв'язків України сприятиме інтеграційним процесам і в аграрній сфері, що супроводжується злиттям та поглинанням агроформувань, підпорядкуванням їх виробничої діяльності короткостроковим потребам, зумовлених кон'юктурою світового ринку. Тому вважаємо доцільним ще на етапі укладання інвестиційних угод, використовуючи важелі державного регулювання, керуватися потребами регіонів, громад щодо забезпечення збалансованого розвитку продуктивних сил регіону, сільської економіки, сільських територій, сприяння зайнятості сільського населення та охорони навколишнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський. – К.: Либідь, 2002. – 470 с.
2. Фомишин С.В. Международные экономические отношения на рубеже тысячелетий: учебное пособие - Херсон, Олди-плюс. 2002, 560 с.
3. Саблук П.Т. та ін.. Глобалізація і продовольство: Монографія /П.Т.Саблук, О.Г.Білорус, В.І.Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
4. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[http: www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
5. Данилишин Б.О будущем сельского хозяйства Украины. Электронный ресурс. Режим доступа:

http://blogs.lb.ua/bogdan_danylysyn/283545_budushchem_selskogo_hozyaystva.html.

6. Бізнес- Огляд. Агробізнес в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://businessviews.com.ua/ru/agroreport>.
7. Єрмолаєв А. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування / А.Єрмолаєв, І.Клименко, В.Ємець, С.Таран // Нова Україна: Інститут стратегічних досліджень . – Київ, 2015. – 28 с.- Електронний ресурс: Режим доступу: <http://newukraineinstitute.org/media/news/549/file/Agro%202015.pdf>.
8. Портал Експрес «Мільярди доларів з українського села: дивовижні цифри і маловидні «герої» від 15.06.2015 - Електронний ресурс: Режим доступу: <http://expres.ua/main/2015/06/15/139585-milyardy-dolariv-ukrayinskogo-sela-dyvovyzhni-cyfrymalovidomi-geroyi>.
9. Друзяка А. В топ 10 крупнейших агрохолдингов мира входят 2,5 украинских компаний / А. Друзяка // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://latifundist.com/novosti/22161-v-top-10-krupnejshih-agroholdingov-mira-vhodyat-25-ukrainskih-kompanij--ekspert>
10. Рейтинг 20 самых эффективных агрокомпаний в Украине. Кто больше всех зарабатывает на украинском черноземе? - Електронний ресурс: Режим доступу: <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1399408-rejting-20-samyh-effektivnyh-agrokompanij-ukrainy>.
11. Карасьова Н. Глобалізаційні детермінанти експортоорієнтованого розвитку аграрного сектора України / Н.Карасьова // Міжнародна економічна політика. - 2014. № 1 (20). – С.139-151.
12. Рутицкая В. Что такое квоты на экспорт в ЕС и как ими воспользоваться производителям сельхозпродукции? / В.Рутицкая // - Електронний ресурс: Режим доступу: <http://latifundist.com/blog/read/931-что-такое-квоты-на-eksport-v-es-i-kak-imi-vospolzovatsya-proizvoditelyam-sg-produktsii>

- 13.Павленко О. Україна на зовнішніх аграрних ринках. Як компенсувати втрату ринку РФ? / О.Павленко // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/09/23/7038635/>.
- 14.Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки: кол.моногр./ [О.В.Шубравська, Л.В.Молдован, Б.Й.Пасхавер та ін.]. За ред..д-ра екон.наук О.В.Шубравської, НАН України, ДУ «Ін-т екон.та прогнозув.НАН України». – К.: 2014. – 456.: 99 табл.,19 рис.
15. Михайлов А.М. Особливості інвестиційних процесів в аграрному секторі України / А.М. Михайлов // Економічні, соціальні та екологічні проблеми розвитку агропродовольчої сфери : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 19 лютого 2016 р. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Харків: ХНАУ, 2016. – 348 с., С.173-177